2.3. Neigiamos palūkanos kredito teisiniuose santykiuose sutarties laisvės principo ribų kontekste

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos

Privatinės teisės institutas

Lekt. dr. Tomas Chochrin

El. paštas: tomaschochrin@mruni.eu

DOI: 10.13165/LT-21-01-11

Santrauka. Straipsnyje analizuojama naujausia kasacinio teismo praktika, kurioje išaiškinta, jog kredito sutarties šalys gali susitarti, kad esant neigiamoms palūkanoms kredito sutartis taps neatlygintinė ar net pareiga atlyginti bus perkelta kredito davėjui, t. y. šis turės mokėti atlygį kredito gavėjui už tai, kad kredito gavėjas skolinasi pinigus. Toks teismo itin plečiamas sutarties laisvės principo aiškinimas yra kritikuotinas.

Reikšminiai žodžiai: sutarties laisvės principas, kredito sutartis, neigiamos palūkanos, LIBOR CHF.

Išvadas

2021 m. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išsprendė dvi faktinėmis aplinkybėmis panašias bylas¹, kuriose sutarties laisvės principo pagrindu pripažino kredito sutarties šalių galimybę susitarti dėl neigiamų pelno palūkanų. Toks kasacinio teismo išaiškinimas, paprastai tariant, reiškia, kad gali susiklostyti tokia situacija, kai kredito davėjas, esant tam tikroms aplinkybėms, kai palūkanos tampa neigiamos, turės mokėti atlygį kredito gavėjui už tai, kad šis skolinasi pinigus iš kredito davėjo. Manytina, kad šiuo atveju kasacinis teismas pernelyg plačiai išaiškino sutarties laisvės principą, taip galimai paneigdamas kredito sutartinių teisinių santykių esmę.

Šio straipsnio tikslas – įvertinti, ar tokio pobūdžio kasacinio teismo išaiškinimas neperžengia sutarties laisvės principo ribų ir ar nepaneigia kredito sutarties esmės.

Atliekant šį tyrimą taikyti sisteminis, loginis ir lyginamasis metodai, kuriais Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) reguliavimo kontekste kritiškai vertintina naujausia kasacinio teismo praktika, skirta kredito sutartiniams teisiniams santykiams.

2.3.1. Aplinkybės, kurioms esant kasacinis teismas pateikė išaiškinimus dėl neatlygintinės kredito sutarties ar atlyginimo pareigos perkėlimo kredito davėjui galimumo

Abiejų bylų gana panašias faktines aplinkybes trumpai galima apibūdinti taip: asmenys buvusios pasaulinės ekonomikos krizės laikotarpiu nusprendė sudaryti kredito sutartis „saugesne“ valiuta, t. y. Šveicarijos frankais. Kredito sutartyse atlygį (pelno palūkanas) už paskolintus pinigus nustatė sutarties sąlyga – nurodyta, kad už kreditą skaičiuojama metinė palūkanų norma, kurią sudaro kintamoji bazinė palūkanų norma, susieta su LIBOR CHF indeksu, ir fiksuotoji palūkanų

¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2021 m. balandžio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-87-611/2021; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2021 m. birželio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-200-823/2021.

norma – marža. Iš pirmo žvilgsnio tai yra įprasta atlygį už kreditą nustatanti standartinė sutarties sąlyga, esanti praktiškai visose standartinėse bankų ir kitų kredito įstaigų naudojamose sutarčių formose. Kredito sutartyse atlygio už paskolintus pinigus nustatymas dviem dėmenimis, t. y. pastoviąja ir kintamąja palūkanų dalimis, turi aiškią ekonominę logiką. Prie nekintančio dydžio pridamas kintamas dydis, siejamas su tam tikru indeksu, užtikrina, kad atlyginimas už skolinamus pinigus atitiks rinkos sąlygas, nes kredito sutartys įprastai yra ilgalaikės, neretai jos vykdomos ne vieną dešimtmetį. Taip bankas perkelia kredito kainos riziką kredito gavėjui. Kita vertus, kredito gavėjui tokia atlygio struktūra gali būti palanki, nes kredito kaina esant palankioms rinkos sąlygoms gali sumažėti. Neperkėlus šios rizikos kredito gavėjui ir nustačius tik fiksuotą pelno palūkanų dydį, jis turėtų būti didesnis už kintamo ir fiksuoto dydžio formulę. Tai paaiškinama tuo, kad tokiu atveju rizika būtų kredito davėjo pusėje, todėl jis turėtų projektuodamas į ateitį nustatyti didesnį palūkanų dydį, apdraudžiantį jį nuo galimo pinigų skolinimo mažesne nei rinkos kaina ateityje vykdant sutartį.

2015 m. įvyko iki tol neįprastas dalykas – LIBOR CHF palūkanų indeksas tapo neigiamas ir toks yra iki šiol. Abiejose analizuojamose bylose kredito gavėjai pareikalavo, kad jiems pinigų paskolinęs bankas pradėtų mokėti atlyginimą (sumažindamas paskolintų pinigų sumą įskaitymo būdu), nes kintamas palūkanų dydis dėl neigiamo LIBOR CHF indekso tapo tokio dydžio, kad sudėjęs jį su pastoviu palūkanų dydžiu galutinė mokėtinų palūkanų suma tapo neigiama. Bankui atsisakius tai padaryti, kredito gavėjai su tokiu reikalavimu kreipėsi į teismą. Abi bylos skirtingai spręstos žemesnės instancijos teismų. Pirmojoje byloje apeliacinės instancijos teismas nurodė, kad situacija, kai kredito davėjas turėtų mokėti pinigų kredito gavėjui, nėra galima: „Kreditavimo sutartis negali būti aiškinama taip, kad atlyginimą už naudojimąsi pinigais privalo mokėti kreditą suteikusi kredito įstaiga arba kad dėl palūkanų dydžio pokyčių paskolos gavėjas galiausiai neturi pareigos grąžinti visos jam suteiktos paskolos sumos. Taigi, tarpbankinėms palūkanoms pasiekus nulinę reikšmę, paskolų gavėjai nebeturi pareigos mokėti šios dalies palūkanų bankui, o nukritus iki neigiamos reikšmės ir, juo labiau, neigiamai bazinei palūkanų normai viršijant maržos dydį – neturi teisės gauti banko tikrą ar numanomai gaunamą naudą ar jos dalį taip, kad būtų paneigta skolininko prievolė grąžinti kreditą visa apimtimi. Pastebėtina, kad pagal sutartį nėra nustatyta, kad metinė palūkanų norma apskaičiuojama kaip maržos ir bazinės palūkanų normos arba maržos ir fiksuotos palūkanų normos aritmetinė suma (Sutarčių bendrosios dalies 1.17 punktas). Teisėjų kolegijos vertinimu, banko taikomas palūkanų apskaičiavimo metodas, neigiamų tarpbankinių palūkanų atveju metinių palūkanų normą prilyginant 0, yra teisėtas, atitinkantis tiek teisės aktų, tiek šalių sudarytų kreditavimo sutarčių nuostatas ir atitinka kreditavimo sutarties kaip pinigų perdavimo už atlyginimą sutarties esmę ir prigimtį (CK 6.881 str. 1 d.).“²

Antrojoje byloje apeliacinės instancijos teismas priėjo prie priešingos išvados, nurodydamas, kad atlygio mokėjimas kredito gavėjui yra galimas: „CK 6.881 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad kreditavimo sutartimi bankas ar kita kredito įstaiga (kreditorius) įsipareigoja suteikti kredito gavėjui sutartyje nustatyto dydžio ir nustatytomis sąlygomis pinigines lėšas (kreditą), o kredito gavėjas įsipareigoja gautą sumą grąžinti kreditoriui ir mokėti palūkanas. CK 6.872 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad palūkanų už naudojimąsi paskolos suma dydį ir mokėjimo tvarką nustato šalys susitarimu. To paties straipsnio 3 dalyje numatyta, kad jeigu paskolos dalykas yra pinigai, preziumuojama, kad paskolos sutartis yra atlygintinė. Taigi, teisės aktuose yra įtvirtinta prezumpcija, jog kreditavimo sutartis yra atlygintinė, tačiau atlyginimo dydį ir mokėjimo tvarką šalys gali nustatyti tarpusavio sutarimu, ką šiuo atveju ieškovas ir atsakovas sudarydami kreditavimo sutartį ir padarė. CK 6.156 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtintas sutarčių laisvės principas, kuris reiškia, kad šalys gali laisvai sudaryti sutartis, savo nuožiūra nustatyti tarpusavio teises ir pareigas (CK 6.156 straipsnio 1 dalis). Teisėtai sudaryta ir galiojanti sutartis jos šalims turi įstaty-

2 Lietuvos apeliacinio teismo 2020 m. gegužės 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-104-585/2020.

mo galią, yra privaloma ir turi būti vykdoma (CK 6.189 straipsnio 1 dalis, 6.200 straipsnis). Šalių sudarytos būsto kredito sutarties 1 straipsnis numato, kad bankas įsipareigoja suteikti kredito gavėjams šioje sutartyje nustatyto dydžio ir nustatytomis sąlygomis kreditą, o kredito gavėjas įsipareigoja gautą sumą grąžinti ir mokėti palūkanas. Kredito sutarties 5.1 punkte numatyta, kad už kreditą yra skaičiuojama metinė palūkanų norma, kurią sudaro bazinė palūkanų norma ir sutartyje nustatyto dydžio maržos procentas. Šioje kredito sutartyje nėra numatyta kokių nors palūkanų skaičiavimo išimčių palūkanų normai esant neigiamai, nėra sutarta, jog palūkanų normai esant neigiamai, palūkanų dydis bus prilygintas nuliui. <...> Iš sutarties teksto matyti, jog atsakovas sutartyje neišreiškė valios, jog palūkanų normai tapus neigiamai, ji turėtų būti prilyginama nuliui, todėl savavališkai keisti sutarties sąlygas ir taikyti tokio skaičiavimo metodo jis negali. Ieškovas, kaip vartotojas, sudarydamas kreditavimo sutartį su atsakovu, susipažinęs su atsakovo parengta sutartimi, pagrįstai tikėjosi, jog jo mokėtina palūkanų suma bus skaičiuojama taip, kaip yra įvardinta kreditavimo sutarties 5.1 punkte, ir atsakovas vienašališkai netaikys jokių naujų apskaičiavimo būdų ar taisyklių. Teisėjų kolegijos vertinimu, pirmosios instancijos teismas pagrįstai sprendė, jog sutartyje nesant aiškaus susitarimo dėl kitokio palūkanų skaičiavimo, bazinei palūkanų normai tapus neigiamai, skaičiuojant kredito gavėjo mokėtinos sumos dydį turi būti skaičiuojama remiantis šalių sudarytoje sutartyje įtvirtinta tvarka, kas reiškia, jog bazinei palūkanų normai tapus neigiamai, turi būti taikomos neigiamos palūkanos ir atitinkamai mažinamas grąžintinos kredito dalies dydis.³

Taigi apeliacinės instancijos teismai priėjo kardinaliai priešingas išvadas iš esmės faktinėmis aplinkybėmis identiškose bylose. Abi šios bylos buvo išnagrinėtos kasacine tvarka. Kasacinis teismas šiose bylose neigiamų palūkanų galimumą iš esmės pagrindė sutarties laisvės principo viršenybe, nurodydamas, kad CK 6.872 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad palūkanų už naudojimąsi paskolos suma dydį ir mokėjimo tvarką nustato šalys susitarimu. To paties straipsnio 3 dalyje nurodyta, kad jeigu paskolos dalykas yra pinigai, preziumuojama, kad paskolos sutartis yra atlygintinė. Taigi teisės aktuose įtvirtinta prezumpcija, jog kreditavimo sutartis yra atlygintinė, tačiau atlyginimo dydį ir mokėjimo tvarką šalys gali nustatyti tarpusavio sutarimu. CK 6.156 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas sutarčių laisvės principas reiškia, kad šalys gali laisvai sudaryti sutartis, savo nuožiūra nustatyti tarpusavio teises ir pareigas (CK 6.156 straipsnio 1 dalis). Teisėtai sudaryta ir galiojanti sutartis jos šalims turi įstatymo galią, yra privaloma ir turi būti vykdoma (CK 6.189 straipsnio 1 dalis, 6.200 straipsnis). Kreditavimo teisiniai santykiai savo esme yra atlygintiniai, o atlyginimas už naudojimąsi kreditoriaus perduotais pinigais mokamas palūkanų forma. Be to, kreditoriui turi būti grąžinta visa kreditavimo sutartimi paskolinta suma kreditavimo sutartyje nustatyta tvarka ir terminais. CK įtvirtintas sutarties laisvės principas suteikia kredito sutarties šalims teisę susitarti dėl neatlygintinio kredito suteikimo ar netgi dėl to, kad kreditorius mokėtų atlyginimą kredito gavėjui už naudojimąsi kreditoriaus suteiktais pinigais. Tačiau toks susitarimas turi būti aiškiai išreikštas šalių sudarytoje sutartyje. Neigiamų palūkanų taikymas kreditavimo teisiniuose santykiuose, ypač ilgalaikių kreditavimo sutarčių atveju, pats savaime negali būti laikomas paneigiančiu kreditavimo sutarties esmę. CK įtvirtintas sutarties laisvės principas suteikia kredito sutarties šalims teisę susitarti dėl neatlygintinio kredito suteikimo ar netgi dėl to, kad kreditorius mokėtų atlyginimą kredito gavėjui už naudojimąsi kreditoriaus suteiktais pinigais.⁴

Teismo manymu, būtent sutarties laisvės principas leidžia šalims susitarti net ir dėl tokių situacijų, kai kredito davėjas turėtų pareigą mokėti kredito gavėjui už tai, kad šis naudojasi jo pinigais. Tiesa, tai turi būti aiškiai nustatyta sutartyje. Abiejose bylose kasacinis teismas, be kita ko,

3 Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2020 m. rugsėjo 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-1468-560/2020.

4 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2021 m. balandžio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-87-611/2021, 38–42 punktai; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2021 m. birželio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-200-823/2021, 23 punktas.

nurodė, kad sutarčių aiškinimas yra ne teisės, o fakto klausimas⁵, todėl nustatyti, ar iš tiesų šalių valia buvo susitarti, kad kintamam palūkanų dydžiui tapus neigiamams, bankas turės mokėti kredito gavėjui, buvo pavesta bylą iš naujo nagrinėsiantiems apeliacinės instancijos teismams.

2.3.2. Ar sutarties laivės principas yra pakankamas pagrindas laikyti, kad kredito sutarties šalys gali susitarti dėl neatlygintinės kredito sutarties ar pareigos atlyginti perkėlimo kredito davėjui?

Manytume, kad šiose bylose kasacinis teismas nepagrįstai išplėtė sutarties laisvės principą ir toks ribų išplėtimas negali būti pateisinamas nei šio pamatinio principo viršenybe sutarčių teisėje, nei sutarčių aiškinimo taisyklių taikymu.

Pirma, sutarčių teisės esmę įkūnijantis sutarties laisvės principas vis dar išlieka svarbiausias, nors jo reikšmė yra sumažėjusi dėl konkurencijos su sąžiningumo principu. Jis nebėra toks beribis kaip klasikinės sutarčių teisės laikotarpiu buvęs gryna *laissez-faire* idėjos išraiška. Šiuolaikinėje sutarčių teisėje galima tiksliau atskleisti šio principo turinį apibrėžiant jo ribas ir išimtis. Klasikinei sutarčių teisei būdingas sutarties laisvės ir privalomumo principų, o istorinis kontekstas lėmė, kad šiuolaikinė sutarčių teisė, būdama stipriai paveikta *soft law* šaltinių, ypatingą reikšmę suteikia sąžiningumo principui. Šiuolaikinės sutarčių teisės veikimas gali būti atskleistas per minėtų trijų kertinių principų tarpusavio santykį. Neretai sutarties laisvės principo ribas galima nustatyti per jo konkurenciją su sąžiningumo principu. Galima kelti klausimą, ar sąžiningumo principo reikalavimus atitinka situacija, kai asmenys pasinaudoja istoriškai neįprasta situacija (iki tol neigiamas LIBOR CHF indeksas paskutinį kartą buvo 1972 m.)⁶ ir palūkanų indeksui tapus neigiamams reikalauja, kad kredito davėjas jiems mokėtų pinigus už tai, kad jie skolinasi pinigus.

Antra, sutarties laisvės principas negali būti aiškinamas taip, kaip šalims leidžiantis susitarti dėl bet ko, ignoruojant tam tikrų sutartinių santykių esmę. Grįsdamas savo poziciją, kad galimi šalių susitarimai dėl neigiamų palūkanų, kasacinis teismas rėmėsi paskolos sutartį reglamentuojančiomis CK taisyklėmis, kurių CK 6.872 straipsnio 3 dalis nustato paskolos sutarties atlygintinumo prezumpciją. Kredito sutartis yra paskolos sutarties porūšis ir kartu kvalifikuota jos forma. Šios sutartys, nors ir labai giminiškos, turi tam tikrų kertinių skirtumų. Paskola savo prigimtimi yra labiau buitinio pobūdžio sutartis. Ją dažnai sudaro artimi asmenys, kurie skolina vienas kitam pinigus tarpusavio socialinių santykių pagrindu, pavyzdžiui, meilės, draugystės, kolegiškumo ir pan. Todėl neretai paskolos sutartis būna neatlygintinė. Kredito sutartis ryškiausi skirtumai nuo paskolos sutarties yra, kad šios sutarties pagrindu pinigus gali skolinti tik specialūs subjektai, t. y. bankas ar kita kredito įstaiga (CK 6.881 straipsnio 1 dalis). Šie subjektai skolina pinigus ne iš draugiškumo, o siekdami pelno. Toks yra jų kredito sutarčių sudarymo tikslas ir motyvas. Neatsitiktinai CK 6.160 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos sutarčių rūšys nustato atlygintinių ir neatlygintinių sutarčių klasifikaciją. Kredito sutartis savo esme yra atlygintinė sutartis. Jeigu pinigai skolinami be atlyginimo, tokia sutartis yra ne kredito, o paskolos. Todėl negalima daryti išvados, kad bankas, kuris sudaro kredito sutartį, o joje numato pelno palūkanų skaičiavimo formulę, grįstą kintamu ir

5 Teisinė diskusija galėtų atsakyti, ar sutarčių aiškinimas yra fakto klausimas. Šio straipsnio autoriaus nuomone, sutarčių aiškinimas yra tiesiog sutarčių aiškinimo principų taikymas, o teisinių taisyklių taikymas yra ne fakto, o teisės klausimas. Todėl tai gali ir turi daryti kasacinis teismas. Lyginamuoju aspektu sutarčių aiškinimas fakto klausimu laikomas Prancūzijoje, kurioje dėl to kyla nemažai problemų, nes nėra kasacinio teismo praktikos, kuri suvienodintų skirtingą tų pačių standartinių sutarties sąlygų aiškinimą žemesnės instancijos teisme. Kaip tik dėl šios priežasties Vokietijos Aukščiausiasis Federalinis Teismas yra pakeitęs savo praktiką ir dabar laikosi pozicijos, kad sutarčių aiškinimas yra teisės klausimas. Analogiškos pozicijos laikosi ir Jungtinės Karalystės Aukščiausiasis Teismas. Žr. Stefan Vogenauer, „Interpretation of Contracts: Concluding Comparative Observations“. Contract Terms, Andrew Burrows, Edwin Peel (eds.), *Oxford Legal Studies Research Paper* 7 (2007): 129–130.

6 Pascal Hügli, „Are Negative Rates a Natural Historical Development?“, 08/12/2020, <https://mises.org/wire/are-negative-rates-natural-historical-development>.

pastoviu dėmenimis, gali turėti omenyje neatlygintinę sutartį. Tuo labiau negalima daryti išvados, kad atlyginti gali tekti kredito gavėjui.

Trečia, kredito sutartis savo prigimtimi yra ekvivalentinė sutartis. CK 6.160 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad pagal gaunamos naudos apibrėžtumą sutartys skirstomos į rizikos sutartis (jose konkrečiai nenustatytas naudos gavimas ar šalių pareigos dydis arba tai priklauso nuo tam tikro įvykio buvimo ar nebuvimo) ir ekvivalentines sutartis (jose sudarymo metu konkrečiai nurodoma gaunama nauda ir jos dydis ar šalių pareigų dydis). Tai, kad kredito sutartyje vienas palūkanų dėmuo yra susietas su svyruojančiu LIBOR CHF indeksu, rodo, kad šios sutarties atlygintinumas turi rizikos elementą. Tačiau kredito sutarties esmė ir tikslas neleidžia jos aiškinti kaip grynai rizikos sutarties. Ji pirmiausia yra ekvivalentinė, tai reiškia, kad bankas visada turi gauti atlygį už tai, kad skolina pinigus. Rizikos elementas, kuris pasireiškia per svyruojantį indeksą, negali paneigti šios sutarties atlygintinumo. Tuo labiau negali perkelti atlygintinumo kitai šaliai.

Ketvirta, aiškinant kredito sutartį su minėtomis sąlygomis, išvada, kad bankas su kredito gavėjais galėjo susitarti dėl situacijos, kai kredito davėjas mokės kredito gavėjams pinigus už tai, kad jie skolinasi iš jo pinigus, nėra pagrindžiamas nei sutarčių aiškinimo metodais, nei principais. Lietuvos sutarčių teisėje taikomas vadinamasis mišrusis sutarčių aiškinimo metodas, nes pirmiausia aiškinant sutartį siekiama nustatyti tikrąją šalių valią, o to nepavykus padaryti taikomas protingo trečiojo asmens standartas. Ar šiose bylose esančiose situacijose galima daryti net labai toli siekiančią prielaidą, kad sutarties šalys 2007–2011 m. sudarydamos kredito sutartis galėjo turėti omenyje situaciją, kad jeigu LIBOR CHF indeksas taps neigiamas, bankas, užuot gavęs atlygį už tai, kad skolina pinigus, pats turės primokėti besiskolinantiems asmenims už tai, kad šie naudojami jo pinigais? Tokia prielaida būtų visiškai nereali. Tokios „tikrosios šalių valios“ neįmanoma nustatyti, nes jeigu šalys būtų turėjusios tokią poziciją pagrindžiančių įrodymų (derybų medžiagą ir pan.), jie jau būtų pateikti byloje. Tačiau tokio šalių konsensuso negali egzistuoti, nes tiesiog kredito gavėjai pasirašė standartines sutartis su sąlygomis, kurių turiniui negalėjo daryti jokio realaus poveikio, o šių sąlygų veikimas negalėjo būti patikrintas neigiamo palūkanų indekso kontekste, nes tai iki 2015 m. buvo visiškai ekonomikai nebūdingas reiškinys.

Taikant objektyvųjį metodą, t. y. protingo trečiojo asmens standartą, aiškinimas, kad pašalėje stovintis protingas trečiasis asmuo, matydamas sutarties tekstą, žinodamas sutarties sudarymo aplinkybes ir turėjęs visą šalių aktualią sutarties sudarymo metu informaciją, galėjo padaryti išvadą, kad šalys susitarė, jog tam tikrais atvejais kredito davėjas mokės paskolos gavėjui atlyginimą, taip pat negalima. Iš jokio racionalaus asmens negalima tikėtis, jog jis aiškins kredito sutartį taip, kad tam tikrais atvejais bankas primokės skolininkui už tai, kad šis skolinasi pinigus. Kiekvienas kredito gavėjas puikiai supranta, kad bankas jam skolina pinigus ne iš draugiškumo, geros valios, o todėl, kad siekia uždirbti. Kiekvienas kredito gavėjas žino, kad už gautą kreditą teks sumokėti palūkanas.

Taikant tiek objektyvųjį, tiek subjektyvųjį sutarčių aiškinimo metodą naudojami tekstinio (lingvistinis-loginis) ir kontekstinio (tikslinis) sutarčių aiškinimo principai. Tekstinio aiškinimo negalima supriešinti su kontekstiniu. Vienas svarbiausių sutarties aiškinimo principų yra tai, kad sutartis turi būti aiškinama kaip visuma, todėl negalima pavienių sutarties sąlygų aiškinti izoliuotai, išimant jas iš konteksto (CK 6.193 straipsnio 2 dalis). Kontekstinis sutarties aiškinimas reiškia, kad aiškinant sutartį reikia atsižvelgti į jos tikslą, esmę ir sudarymo aplinkybes. Kredito sutarties esmė yra pinigų skolinimas už atlygį. Kredito sutarties šalys turi skirtingus tikslus, t. y. kredito gavėjas – gauti pinigus ir jais pasinaudoti, o kredito davėjas – atgauti paskolintus pinigus ir uždirbti pelną už jo rizika skolinamus pinigus. Todėl kasacinio teismo aiškinimas, kad neigiamos palūkanos (ir situacija, kai tam tikrais atvejais kredito davėjas turės mokėti kredito gavėjui už tai, kad pastarasis naudojami kredito davėjo pinigais) nepaneigia kredito sutarties esmės, negali būti pagrįsta sutarčių aiškinimo metodais ir taisyklėmis. Toks aiškinimas paneigia kredito sutarties esmę. Sutarties laisvės principas negali būti aiškinamas taip plačiai, kad galėtų paneigti tam tikrų atskirų sutarčių rūšių esmę. Kaip pirkimas-pardavimas negali būti neatlygintinis, nes tada tai būtų dovanojimas,

kreditas taip pat negali būti neatlygintinis, nes tada tai būtų paskola. Todėl, esant aiškiai šalių valiai dėl kredito teisinių santykių sudarymo, negalimas tokių sutarčių aiškinimas vadovaujantis sutarties laisvės principu kaip neatlygintinių sutarčių ar kažkokių kitokių sutarčių, kurių pagrindu bankas moka atlyginimą už tai, kad skolininkas naudojasi jo pinigais.

Penkta, lyginamuoju aspektu aktuali 2019 m. Šveicarijos Aukščiausiojo Federalinio Teismo išnagrinėta savo esme analogiška byla dėl 2006 m. sudarytos kredito sutarties, kurioje bazinę palūkanų normą taip pat apibrėžė LIBOR CHF. Teismas turėjo įvertinti, ar grąžintina kredito suma gali būti sumažinta atsižvelgiant į neigiamą palūkanų dydį. Priešingai negu Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Šveicarijos Aukščiausiasis Federalinis Teismas akcentavo kredito sutarties atlygintinumo bruožą ir nurodė, kad „šiuo atveju dėl lyginamojo indekso svyravimo marža negali būti panaikinta, priešingu atveju šalių sudaryta sutartis netenka atlygintinio pobūdžio. Pripažinti priešingai ir manyti, kad marža galėtų būti sumažinta, jeigu šešių mėnesių LIBOR CHF orientacinė palūkanų norma tampa neigiama, reikštų paneigti šalių susitarimu nustatytos maržos pastovumą ir padaryti ją priklausomą nuo lyginamojo indekso svyravimo. Be to, nereikia pamiršti, kad šalys sutartį sudarė 2006 m., t. y. kai jos vargiai galėjo numatyti, kad tai, jog lyginamasis indeksas taps neigiamas, gali turėti įtakos maržai“⁷. Taigi galutinė Šveicarijos Aukščiausiojo Federalinio Teismo išvada buvo, kad sutarties laisvės principu ir taikant sutarčių aiškinimo metodus negalima paneigti kredito sutarties atlygintinio pobūdžio.

Šešta, nors Lietuvos sutarčių teisės doktrinoje neigiamų palūkanų problema dėl jos naujumo ir atsiradimo nenuspėjamumo iki šiol nebuvo analizuota, užsienio doktrinoje ši problema yra sulaukusi mokslininkų dėmesio. Giovanni Settanni publikacijoje, skirtoje šios problemos analizei, nepritaria galimybei esant neigiamoms palūkanoms perkelti atlyginimo mokėjimo naštą kredito davėjui. Jis nurodo, kad tai būtų nesuderinama su esminiu kredito sutarties požymiu – atlygintinumu. Jo nuomone, pareigos atlyginimo mokėjimo pareigos perkėlimas taip pat nedera su sąžiningumo ir teisingumo principais, nepriklausomai nuo jų turinio skirtumų skirtingose jurisdikcijose. Jis taip pat nurodo, kad pareigos perkėlimas kreditoriui negali būti pasiekiamas aiškinant sutartį atsižvelgiant į šalių valią, kredito sutarties tikslą, įprastas atlygintines kredito sutartis reglamentuojančias taisykles. Galiausiai kredito paslauga įprastai yra teikiama kredito institucijų, kurios negali teikti šios paslaugos nuostolingai, t. y. jos skolina pinigus siekdamas pelno.⁸

Apibendrinant manytina, kad šios kasacinio teismo praktikos naujovės nepagrįstai išplečia sutarties laisvės principo ribas, paneigia kredito sutartinių teisinių santykių esmę, todėl vertintinos neigiamai. Šie aiškinimai nesprendžia teisės problemų, tik jas sukuria, nes dabar bus suteikiama galimybė kredito gavėjams oportunistiškai bandyti kreiptis į teismus ir įrodinėti, kad jų valia buvo susitarti, jog neigiamų palūkanų atveju bankas įsipareigojo jiems mokėti atlygį už tai, kad jie pasiskolino pinigus. Tokiems nepagrįstiems teisiniams ginčams kasacinis teismas, užuot užvėręs vartus, juos galimai atvėrė.

Išvados

1. Sutarties laisvės principas nėra beribis. Jis ribojamas sąžiningumo principo ir tam tikrų sutarčių teisės normų. Šio principo negalima aiškinti taip, kad būtų paneigta atskirų sutarčių rūšių esmė.
2. Kredito sutartiniai teisiniai santykiai savo prigimtimi yra atlygintiniai ir ekvivalentiniai (nors atlygis ir gali turėti rizikos elementą). Kredito sutartinių teisinių santykių tikslas ir esmė lemia, kad šie santykiai negali būti neatlygintiniai ir atlygintinumo pareiga perkelta kredito gavėjui, t. y. sukuriant situaciją, kai šis gauna atlyginimą už tai, kad skolinasi pinigus.

7 Suisse, Tribunal fédéral, Ire Cour de droit civil, Arrêt du 7 mai 2019, 4A 596/2018, <https://juricaf.org/arret/SUISSE-TRIBUNALFEDERALSUISSE-20190507-4A5962018>.

8 Giuseppe Settanni, „Loans and Negative Interest Rates“, *European Business Law Review*, Ntheto 5 (2016): 706–707.

3. Kasacinio teismo išvada, kad kredito sutartis gali būti neatlygintinė ar tam tikrais atvejais atlyginimas mokamas kredito davėjo kredito gavėjui, o tai nepaneigia šios sutarties esmės, neatrodo teisiškai pagrįsta. Ji negali būti pernelyg išplečiamas sutarties laisvės principas.

Negative Interest Rate in Credit Contracts in the Context of Freedom of Contract

Mykolas Romeris University, School of Law
Institute of Private Law
Lecturer Tomas Chochrin
E-mail: tomaschochrin@mruni.eu

Summary. *This article critically assesses the newest case law on credit contracts of the Supreme Court of Lithuania. This case law states that freedom of contract allows for the parties of a credit contract to conclude gratuitous credit agreements or even to put the obligation of remuneration upon the lender in cases of negative floating interest rate. However, according to the doctrine of contract law and some examples of comparative case law, conclusions made by the Supreme Court of Lithuania are questionable. It is rather hard to justify the placement of the main obligation of lender upon the lender based on the principle of freedom of contract alone. Such reversal of this obligation contradicts the main feature of non-gratuitous loan contracts (remuneration for the loan). Since interpretation of contracts in Lithuanian contract law is based upon subjective approach, it is impossible to conclude, that the parties of loan agreements concluded before 2015 could have reasonably foreseen a negative floating interest rate and had a “meeting of minds” that on this extremely rare occasion the lender would remunerate the lender for usage of the loan.*

Keywords: *negative interest, credit contracts, freedom of contract, LIBOR CHF.*